

Het Hofje van Willem van Heythuysen te Weert en zijn Stichter

TERWIJL tegenwoordig armenzorg en weldadigheid grotendeels in handen zijn van de burgerlijke en kerkelijke overheid, werden deze werken van naastenliefde in vroeger eeuwen hoofdzakelijk door particulieren beoefend. Aan het particulier initiatief is ook het instituut van de z.g. armenhofjes ontsproten. In haar boek „Haarlemse Hofjes” geeft Mej. Dr. G. H. Kurtz, gemeentearchivaris van Haarlem, de volgende definitie van een hofje: „Een hofje is een stichting, bestaande uit een aantal huisjes of kamers, doorgaans gelegen aan een tuin of hof, die bewoond worden door arme oude lieden om niets, ja zelfs vaak onder het genot van preuves, dat zijn giften in geld of in natura op vastgestelde tijden.” Hoewel langzamerhand ook de overheid zeggingschap kreeg in het bestuur der hofjes en er zo toe kwam om zelf ook dergelijke huisjes op te richten, hebben toch de meeste hofjes hun oorsprong te danken aan de

weldadigheidszin van een gegoede ingezetene. Deze richtte tijdens zijn leven of bij testament zo'n hofje op en zonderde een bepaald kapitaal af voor het onderhoud der huisjes en uitdeling der preuves aan de bewoners. Door verdere schenkingen en legaten werd het kapitaal dan verder uitgebreid.

Voor al Amsterdam, Leiden en Haarlem hebben zeer vele hofjes gekend, waarvan er verschillende nog als zodanig dienst doen. Ook de stad Weert kende enkele hofjes, n.l.: het hofje van Willem van Heythuysen in het Molenstraatje, het Berdinus Ververshofje eveneens in het Molenstraatje, het Nijs Beckershuis op de Hogesteeweg en het hofje of gesticht van van Berlo in de Hegstraat ¹⁾; daarnaast bestond nog de fundatie: „De Wollenkamer”.

Wij willen in dit artikel iets naders mededelen over het hofje van Willem van Heythuysen en zijn stichter.

Willem van Heythuysen:

Over de afkomst en de geboorte van deze Weertenaar en inwoner van Haarlem is slechts zeer weinig bekend. Een enkel gegeven biedt zijn testament, waaruit blijkt dat hij in Weert geboren is. Was hij misschien de zoon van Gerard van Heythuysen, die in de jaren 1594/1595, 1605/1606 en 1616/1617 burgemeester was der stad Weert? Kan zijn familie wellicht afkomstig zijn uit het midden-Limburgse dorp Heythuysen? Van de Weerter periode uit zijn leven en van zijn vertrek uit zijn geboorteplaats weten we verder niets. Men vindt hem later terug als koopman in Haarlem (behoorde hij tot het gilde van het Weerter lakenambacht?), waar hij een dubbel huis bewoonde op de Oude Gracht en op 6 juli 1650 stierf. In de Grote Kerk in Haarlem vond hij een laatste rustplaats; een fraaie grafzerk dekte zijn graf. Deze grafsteen, die thans nog vrijwel ongeschonden in de zuiderzijbeuk tegen het hoogkoor aanligt, bevat naast zijn wapen het volgende vers met een aardige woordspeling op zijn naam: ²⁾

„Ick wrocht, Ick stond,
Ick soght, Ick vond.
Ick leed, Ick deed
nu vreed In steed.

WEL-HEM die saligh sterft.

't HEET HUYSEN by den Here

Wanneer men in 't geloof Syn leven leyt ter neer,
Het lichaam rust In d'aerd, de siele klimt tot God
Leytsond en quellingshaf, en treft het hoogste lot.

STERF DEN 6 JULI A^o 1650.

Doet deze grafzerk reeds vermoeden, dat Willem van Heythuysen een gefortuneerd iemand was, nog duidelijker blijkt dit uit de inventaris van zijn boedel, opgemaakt door notaris Jacob Schout en thans berustend in het gemeente-archief van Haarlem (inv. not. arch. nr. 153, fol. 328 vo.). Behalve de reeds genoemde huizen met tuinen op de Oude Gracht bezat

door Frans Hals. Galerie Liechtenstein te Wenen

WILLEM VAN HEYTHUYSEN.

hij ook nog een huis met tuin in het Haarlemse bos, genaamd Middelhout. Zijn inboedel bevatte naast een grote collectie meubelstukken en ander huisraad tevens een bibliotheek, talrijke landkaarten en schilderstukken alsmede paarden en gouden en zilveren sieraden. Algemeen bekend zijn ook twee portretten van hem, geschilderd door de grote portretschilder Frans Hals welke behoren tot de beste werken van deze meester ³⁾. Het ene, thans berustend in het Koninklijk Museum van Schone Kunsten in Brussel, stelt Willem van Heythuysen zittend voor als een zwierige ruiter, gemoedelijk ach-

terover wippend op een stoel met een rijzweep in de hand; het andere portret berust in de Galerie Liechtenstein in Wenen en beeldt hem uit staande voor een draperie, de degen parmantig voor zich neergeplant als een ridder zonder vrees of blaam.

Behalve een welgesteld burger was Willem van Heythuysen ook een zeer sociaal voelend burger met grote weldadigheidzin. Zo bepaalde hij in zijn testament, dat op 13 september 1636 voor notaris Willem van Trier te Haarlem werd verleden ⁴⁾ o.m., dat zijn zuster Geertruid (zelf was hij ongehuwd) de huizen op de Oude Gracht en het huis Middelhout met aangrenzende tuin zou erven. Mocht zij echter kinderloos komen te overlijden, dan moest laatstgenoemd huis worden omgebouwd tot een hofje voor arme mannen en vrouwen, terwijl de huizen op de Oude Gracht ten bate van dit hofje moesten worden verkocht. Daar Geertruid reeds enige weken na haar broer stierf, hebben de beide executeurs, n.l. zijn neef Marten van Sittard en Thieleman Rosterman, het huis Middelhout in 1651 ingericht tot een armenhofje voor 12 behoeftige personen, dat thans nog als zodanig dienst doet. Ook legateerde hij Fl. 500, — aan het Oudenmannenhuis in Haarlem en aan de Diaconiearmen van die stad.

Het hofje van Heythuysen te Weert:

Ondanks zijn verblijf in Haarlem was Willem van Heythuysen zijn geboorteplaats niet vergeten. Zo koopt Marten van Sittard als gemachtigde van Willem van Heythuysen op 16 augustus 1635 van de Heilige Geest — of armenmeesters van de stad Weert voor 925 gulden een huis met tuin, gelegen in het Molenstraatje (thans van Berlostraat geheten) om dit huis voor altijd in te richten als een armenhuis ⁵⁾. Tevens werd bepaald, dat vrienden van de stichter, waaronder dus op de eerste plaats familieleden, die in behoeftige omstandigheden kwamen te verkeren, bij opname in dit hofje altijd de voorkeur zouden hebben boven vreemdelingen. Ook het testament van Willem van Heythuysen, hierboven reeds genoemd, spreekt over de stichting van dit hofje in Weert: „Besprekende voorts hy testateur den armen der stad Waert, daer hy geboren is, zeeckere huysinge ende erve, dewelck hy aldaer staende ende leggende heeft ende daertoe noch de somme van vyf duisent guldens aen gelde, ten eynde door

middel vandien 't voorschreven huys ende erve tot een arme oude mannen ende vrouwenhuys gemaectt ende geapproprieert sal werden, constituerende tot de opbouwinge, oprechtinge ende approprieringe vandien zynen broeder Frans ende neven Marten van Sittard ende Govaert van Heythuysen ende de langst levende van haerluider daervan oock de begifting zullen hebben ende naer haerluider doot zodanige als de magistraet der voorschreven steele vuyt die van syn testateurs geslagte tot Waert wonende daertoe sullen achten best bequaem te syn ende daertoe sullen hebben te comiteren.” Wij zien hieruit dus, dat een som van Fl. 5000, — werd gelegateerd voor de inrichting van het hofje in Weert en dat als executeurs en als eerste proviseurs werden aangewezen zijn broeder Frans en zijn neven Marten van Sittard (dezelfde persoon, die ook betrokken was bij de opbouw van het hofje in Haarlem) en Govaert van Heythuysen.

Het hofje van Heythuysen was gelegen op de plaats, waar thans de scholen van de zusters Ursulinen in de van Berlostraat gelegen zijn, recht tegenover de Nieuwe Markt. Het bestond uit 4 kleine woninkjes, waarin zowel mannen als vrouwen konden opgenomen worden, meestal 4 of 5 personen. Na de Franse tijd gebeurde het ook wel, dat de huisjes gewoon verhuurd werden aan bewoners van Weert, terwijl de armenstichting dan de huishuur elders van de behoeftigen betaalde.

Het beheer werd gevoerd door twee armenmeesters, telkens bloedverwanten van de stichter, die proviseurs of provisorsen werden genoemd. Terwijl tijdens de Franse overheersing heel de armenverzorging gecentraliseerd werd, vinden wij na deze periode het gesticht van Willem van Heythuysen weer als een eigen fundatie terug onder de administrateur Melchior Knapen, die tevens beheerder werd van de van Berlostichting. Na het overlijden van Melchior Knapen in 1857 ging het beheer over aan het Burgerlijk Armbestuur van Weert.

Naast het eigenlijke armenhofje met tuin bezat de stichting vele gronden zowel in als buiten de stad, afkomstig van schenkingen of eigendom van de ondersteunden, wier goederen immers aan het hofje vervielen. Daarnaast had zij diverse kapitalen uitstaan bij de stedelijke regering en bij verscheidene inwoners. De bewoners van het hofje konden niet alleen gratis wonen, maar kregen tevens uitkeringen in geld en in natura. Elke ondersteunde ontving een week-

geld van 1 gulden en 5 stuivers, terwijl hij verder met nieuwjaar, pasen en bij gelegenheid van kermis een extra uitkering kreeg van 10 stuivers. Wanneer een bewoner zijn kamers niet goed in orde hield, werd hem een tijdlang de wekelijkse uitdeling ingehouden z.g. wegens „quaet compartiment”. Wanneer men de rekeningen van dit armenhuis, berustend in het gemeente-archief van Weert, doorloopt, krijgt men een aardig beeld van hetgeen er zo al in natura werd uitgekeerd: turf, levensmiddelen, stof om hemden, „camisols”, „slaaplijfkens” en slaaplakens te maken, verder neusdoeken, klompen, schoenen, muiltjes, hoeden, een „paruik” (pruik) en zelfs stof voor „een leire broek”. De zieken kregen versterkende middelen zoals wittebrood, vlees, kaas, boter en... bier. Wanneer er in het armenhuis een sterfgeval was, werd de dode naar het kerkhof gedragen door de schutten, die voor deze liefdedienst onthaald werden op bier evenals de klokkenluiders, die het z.g. „luybier” ontvingen. Blijkbaar bestond bij een sterfgeval reeds toen het thans nog niet geheel verdwenen gebruik van de z.g. „Leeve Vrouw-mègtjes”⁶⁾; men treft immers uitgaven aan voor tractaties van de meisjes, die „tot O.L. Vrouw gegaan waren en de dode bewaecht hadden”. Ook de armenmeesters zelf werden niet geheel vergeten. Bij de benoeming van een nieuwe armenmeester werd er telkens op het stadhuis een maaltijd gehouden, terwijl bij die gelegenheid de wijn en het bier overvloedig vloeiden. Ook het sluiten der armenrekeningen op het stadhuis in tegenwoordigheid van schout, schepenen en de sekretaris ging niet ongemerkt voorbij. Hierbij moesten ook de landdeken en

de pastoor van Weert aanwezig zijn als afgevaardigden van de bisschop. Bovendien ontvingen de twee armenmeesters elk jaar met „Onze Lieve Vrouw Lichtdag” een kaars en op kermisdag een flambouw om daarmee de processies op die dagen op te luisteren.

Een rampjaar werd 1698, toen er op 25 mei, tevens kermisdag, een furieuze brand woedde in een van de vier woninkjes. Het huisje brandde geheel uit, zelfs de muren moesten van de grond af geheel opnieuw worden opgetrokken evenals de muur rondom de tuin.

Het armenhuis hield op te bestaan toen in 1879 het Burgerlijk Armbestuur van Weert de huisjes met de daarbij behorende grond voor Fl. 2200,— overdeed aan de zusters Ursulinen, die zich in 1876 in Weert gevestigd hadden om zich te belasten met het onderwijs. Hiermee kwam het einde van het hofje van Willem van Heythuysen, dat moest plaats maken voor de uitbreiding van het gebouwencomplex van het Ursulinenklooster met scholen. J. HENKENS.

¹⁾ Naar dit hofje heeft men enkele jaren vóór de oorlog het van Berlostraatje (voorheen Molenstraatje) genoemd, hetgeen de indruk zou kunnen wekken, dat dit hofje in dit straatje gelegen heeft. Het hofje van Berlo was echter gevestigd in de Hegstraat.

²⁾ „Haarlemse Hofjes” door Dr. G. H. Kurtz, pag. 121.

³⁾ Men vindt deze afgebeeld en beschreven in tal van kunsthistorische publicaties o.a. in: „Frans Hals” door G. D. Gratama, 1946 afb. 63 en 70.

⁴⁾ Een copie uit 1663 van het oorspronkelijke testament berust in het gemeente archief van Haarlem.

⁵⁾ Rijksarchief Maastricht; Rechterlijk archief van Weert inv. nr. V153.

⁶⁾ Wie over dit gebruik meer wil weten raadplege in Veldeke 26e jrg. nr. 147 het artikel: „As de doëds klokke lóweo eëver 't booreland van Wieërt” van J. Henkens.